

Afarand Scholarly
Publishing Institute

Designing and Validating Critical Thinking Curriculum for the Undergraduate Course Based on Stories and Parables of the Holy Quran

ARTICLE INFO

Article Type

Original Research

Authors

Akhavanmalayeri J.¹ PhD,
Seifi M.*¹ PhD,
Faghihi A.R.¹ PhD

How to cite this article

Akhavanmalayeri J, Seifi M, Faghihi A R. Designing and Validating Critical Thinking Curriculum for the Undergraduate Course Based on Stories and Parables of the Holy Quran. Journal of Quran and Medicine. 2018;3(3):115-125.

ABSTRACT

Aims The aim of this study was to design and validate critical thinking curriculum for the undergraduate course stories and parables of the Holy Quran.

Materials & Methods The research was carried out in a mixed (qualitative-quantitative) method in two stages of design and validation. Participants of this phase of the study consisted of 40 students of the Holy Quran, who were randomly assigned to two experimental and control groups. The validity of the curriculum was evaluated through a questionnaire from a group of 20 experts and the effectiveness of the curriculum was carried out in a semi-experimental design with a pre-test and post-test design with the control group. In the design phase, firstly, the general goals of Lipman's educational philosophy for the children, Facine's critical thinking, and the goals of higher education in Iran were deduced. Then, among the 40 stories and 50 parables of the Holy Quran, 4 stories and 7 parables were selected for general goals and Islamic curriculum was selected and designed based on Fischer's "Stories for Thinking". Teaching-learning methods and evaluation were determined by following the critical thinking teaching style. Validation of the designed curriculum was carried out in two stages.

Findings There was a significant difference between the mean scores of students' critical thinking in the experimental group compared to the control group. The validity of the designed critical thinking curriculum for the cognitive course based on stories and parables of the Holy Quran was acceptable.

Keywords Holy Quran; Curriculum Design; Critical Thinking; Parable; Story; Undergraduate

CITATION LINKS

[1] Teaching students to think ... [2] A critical evaluation of the philosophical foundations of learning model of Mathew Lipman ... [3] The effect of philosophy for children program on creativity ... [4] Critical thinking and the role of story in its development ... [5] Curriculum design for teaching philosophy to Iranian children ... [6] Stories for ... [7] Thinking stories 2: Philosophical inquiry for ... [8] Curriculum of philosophy training for children in secondary and ... [9] A corrective view on the philosophy program for ... [10] Investigation of principles of critical thinking in the stories ... [11] Investigation of Quranic literary ... [12] Explaining the experiences of nursing students from ... [13] Content analysis of Holy Quran according to the concept of ... [14] The explanation of pluralistic ideas in fostering critical thinking ... [15] The place of critical thinking in Islamic education ... [16] How might language affect critical ... [17] Impact of philosophical enquiry on school students' interactive ... [18] The community of inquiry: An approach to collaborative ... [19] Islamic theoretical model for critical thinking in ... [20] Critical thinking: What it is and why ... [21] Critical thinking across the curriculum ... [22] The balance in interpretation of Quran ... [23] Beautiful examples of the ... [24] Radiation from the ... [25] The interpretation of man through ... [26] The stories of the Quran and the history of the prophets ... [27] The stories of the Quran and the history of the ... [28] Beautiful examples ... [29] The stories of Quran retrieved from Tafsir ... [30] The parables of Quran: Characteristics ... [31] Thinking in ... [32] Educational psychology: Psychology of learning and ... [33] Adaptation and normalization of California ... [34] The study of the educational nature of critical thinking ... [35] Design blended learning curriculum for higher education ... [36] Anthropological Foundations of Educational Methods in ... [37] Curriculum model peresnt of intellectual skills ... [38] The Effectiveness of Philosophy Education ... [39] A study of the effects of teaching philosophy ... [40] Property and results of critical thinking from ... [41] The dynamics of the research community ... [42] Theoretical foundations of the context society ... [43] Effect of story on increase of philosophizing ... [44] Organizational climate for creativity and ... [45] The main elements of the curriculum in the ... [46] Evaluating The Curriculum Of Islamic ... [47] Curriculum evaluation in higher ...

¹Educational Sciences Department, Humanities Faculty, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran

*Correspondence

Address: Islamic Azad University Township, Imam Khomeini Square, Arak, Iran
Phone: +98 (86) 32239799
Fax: +98 (86) 33126733
m-seifi@araku.ac.ir

Article History

Received: August 09, 2018
Accepted: September 12, 2018
ePublished: September 22, 2018

طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی تفکر انتقادی برای دوره کارشناسی براساس آیات داستانی و تمثیلی قرآن کریم

جمیله اخوان‌ملایری PhD

گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

محمد سیفی PhD

گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

علیرضا فقیهی PhD

گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران

چکیده

اهداف: هدف پژوهش حاضر، طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی تفکر انتقادی برای دوره کارشناسی براساس آیات داستانی و تمثیلی قرآن کریم بود.

مواد و روش‌ها: این پژوهش به روش آمیخته (کیفی- کمی) و در دو مرحله طراحی و اعتبارسنجی انجام شد. شرکت‌کنندگان این مرحله از مطالعه را ۴۰ نفر از دانشجویان درس تفسیر موضوعی قرآن کریم تشکیل می‌داد که به‌صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند. روایی و اعتبار برنامه درسی از طریق نظرسنجی از گروه ۲۰ نفره صاحب‌نظران مورد ارزیابی قرار گرفت و اثربخشی برنامه درسی به‌روش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. در مرحله طراحی، ابتدا اهداف کلی آموزشی براساس اهداف آموزش فلسفه برای کودکان لیپمن، مهارت‌های تفکر انتقادی فاسیونه و اهداف آموزش عالی ایران استنباط شد. سپس از میان ۴۰ داستان و ۵۰ تمثیل قرآن کریم، ۴ داستان و ۷ تمثیل مناسب برای اهداف کلی انتخاب و با الگوبرداری از کتاب "داستان‌هایی برای فکرکردن" فیشر، برنامه درسی و معارف اسلامی دانشگاه انتخاب، طراحی و تنظیم شد. روش‌های یاددهی- یادگیری و ارزشیابی با پیروی از شیوه‌نامه آموزش تفکر انتقادی مشخص شد. اعتبارسنجی برنامه درسی طراحی‌شده در دو مرحله انجام شد.

یافته‌ها: تفاوت معنی‌داری میان میانگین نمرات تفکر انتقادی دانشجویان در گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد بود. اعتبار برنامه درسی تفکر انتقادی طراحی‌شده برای دوره کارشناسی بر اساس آیات تمثیلی و داستانی قرآن کریم قابل قبول بود.

نتیجه‌گیری: اجرای برنامه درسی تفکر انتقادی مبتنی بر داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم برای دوره کارشناسی بر ارتقای مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر مثبت دارد.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، طراحی برنامه درسی، تفکر انتقادی، تمثیل، داستان، دوره کارشناسی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۲۱

نویسنده مسئول: m-seifi@araku.ac.ir

مقدمه

عصر کنونی، عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات است. با گسترش فناوری اطلاعات، انسان همواره با حجم بالایی از اطلاعات مواجه است. برای آنکه بتوان علم و فناوری را در مسیر صحیح به کار گرفت، می‌بایست آن را مورد نقد و بررسی قرار داد. حجم بالای اطلاعات و پذیرش آن مستلزم پرورش قوه تمییز و تشخیص و دآوری صحیح است که این امر به‌وسیله تفکر انتقادی محقق خواهد شد. منشأ علاقه به توسعه توانایی‌های تفکر انتقادی در محافل آموزشی به آکادمی افلاطون برمی‌گردد اما موسسات و دانشگاه‌ها عمدتاً به‌دلیل پیشرفت‌های مختلف در علوم و تغییرات در هدف‌های آموزشی، تمرکز خود را بیشتر به انتقال اطلاعات معطوف کردند^[۱]. اندیشه انتقادی و پرورش قوه تفکر به‌عنوان هدف تربیت، بعد از

انتشار آثار دیویی به‌طور روزافزون مورد توجه قرار گرفت، تا اینکه در اوایل دهه ۱۹۵۰ جنبشی تحت عنوان "نهیضت تفکر انتقادی" شکل گرفت. جنبش تفکر انتقادی در اوایل دهه ۱۹۶۰ با تاثیر پذیری از افکار رابرت انیس و با تدارک آزمون‌هایی برای اولین بار از آموزش و سنجش تفکر انتقادی سخن به میان آورد. در اوایل دهه ۱۹۸۰ ماتیو لیپمن توانست با ارایه الگویی شیوه آموزش مهارت‌های اندیشیدن را نشان دهد. اما در اواسط دهه ۱۹۹۰ لیپمن در مبانی این الگو تجدید نظر کرد و به پرورش بعد اخلاقی تفکر انتقادی در کنار مهارت‌های اندیشیدن توجه خاص کرد و به این ترتیب توانست موج نهیضت تفکر انتقادی را به خارج از مرزهای ایالات متحده بگستراند و آن را از شهرت بین‌المللی برخوردار کند. اکنون در بیش از ۳۰ کشور جهان از آن استفاده می‌شود^[۲].

در سراسر ایالات متحده، دانشگاه‌ها، دبیرستان‌ها و حتی مدارس ابتدایی در حال آزمون روش‌های مختلف آموزش تفکر و تجزیه و تحلیل انتقادی با شاگردان خود هستند. در نظام دانشگاهی کالیفرنیا، دانشجویان موظف‌اند که قبل از فارغ‌التحصیلی، درسی را در تفکر انتقادی بگذرانند^[۱]. تحقق چنین اهدافی مستلزم محتوی و روش‌های آموزشی و شیوه‌های ارزشیابی مناسب، یا به عبارت دیگر طراحی برنامه‌های درسی متناسب با شرایط فرهنگی و اجتماعی و دینی است؛ تا بازده آموزش افرادی باشد که به جای تکرار کارها و اعمال گذشتگان در پی کارهای نوینی باشند که به تولید علم بیفزایند و دارای ذهنیت فلسفی و خلاق با روحیه‌ای انتقادی و با شخصیتی فعال و پویا باشند.

روش‌های آموزش تفکر که لیپمن و همکاران مطرح کرده‌اند، بر رابطه نزدیک معلم و شاگرد و ایجاد انگیزه برای آغاز بحث و گفت‌وگو از طریق داستان، قطعه شعر، یا بیان واقعه‌ای و امثال آن تاکید دارد. در این روش، به دانش‌آموزان فرصت داده می‌شود تا به تفکر بپردازند و سپس وارد گفت‌وگوهای گروهی شوند، که این گفت‌وگوها باعث تفکر و تعمق بیشتر می‌شود. در این الگو فعال‌بودن و پرسشگری، مصر بودن و داشتن هشیاری دایمی برای مشاهده ارتباطات و اختلافات و آمادگی همیشگی برای مقایسه، تحلیل، مطرح کردن فرضیه، تجربه، مشاهده، سنجش و امتحان، اصلی اساسی است. این برنامه به روش کاوشگری فلسفی و اجتماع پژوهشی انجام می‌شود، حلقه‌ها یا اجتماع‌هایی که در آنها از رابطه دوستی و همکاری برای مشارکت مثبت در فضای آموزشی استقبال شود و ویژگی‌های خاص آنها عبارت از تامل و تعمق غیرخصلانه، شناخت‌های مشترک، خوداصلاحی، فرهنگ و تخیل فلسفی، تقویت توانایی مطالعه و درک عمیق متون براساس دیالوگ و گفت‌وگو و لذت‌بردن از آنها است^[۳]. در این راستا، داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم، زندگی و سیره پیامبران^(ص) و ائمه اطهار^(ع) می‌توانند زمینه‌ای آشنا و در دسترس برای تولید محتوای آموزشی در این روش باشند^[۴].

یکی از اهداف هر نظام آموزشی، تربیت انسان‌هایی است که تفکر خود را بر پایه استدلال صحیح و منطقی بنا نهاده و در برخورد با دنیای پیرامون خود با اندیشه‌ای جامع و عمیق، جوانب مختلف امور را بررسی می‌نمایند و قابلیت انعطاف بالایی در مواجهه با مسایل زندگی داشته و به عبارتی ذهن فلسفی دارند^[۵]. برنامه آموزش تفکر انتقادی در ساختار اولیه خود به‌دلیل اینکه از بستر جامعه‌ای سکولار برخاسته است، طبیعتاً فارغ از محتوی و روش دینی شکل گرفته است. محوری‌ترین ابزار آموزش در این الگو، داستان‌هایی است که توسط رابرت فیشر و فیلپ کم مطابق با فرهنگ غرب و مشتمل بر مضامین و مفاهیم فلسفی، برای ایجاد

این برنامه پیش روی تربیت نسل جدید می‌گذارد به بومی سازی و اصلاحاتی در تبیین مبانی، محتوی و شیوه اجرای آن در سطح کشور اسلامی نیاز است تا انسان در حال تربیت هم از افتادن به ورطه نسبی‌گرایی نجات یابد و هم با به‌کارگیری عقل و ایمان در کنار هم و از طریق داستان انبیای الهی، در دستیابی به سعادت کامیاب باشد.

جهانی در تحقیقی که تحت عنوان "نقد و بررسی مبانی فلسفی الگوی آموزش تفکر انتقادی *ماتیو لیپمن*" ارائه نموده است، ابتدا دیدگاه‌های "زمینه‌گرایی و نسبیت‌گرایی" مورد اعتقاد لیپمن را مورد نقد و بررسی قرار داده و سپس محدودیت‌های آنها را مشخص کرده است.^[2] بر این اساس، پیشنهاد دیدگاه عینیت‌گرایی زمینه‌گرایانه را مبنای تفکر انتقادی در نظر گرفته است. یعنی شکل متعادل‌تری از عینیت که اهمیت زمینه‌های تفکر و پیش‌داوری‌ها را نادیده نمی‌گیرد.

همچنین *عبداللہی* در پژوهشی تحت عنوان "نگاهی اصلاحی به برنامه فلسفه برای کودکان در بستر حکمت متعالیه" پس از تبیین معنای فلسفه در تربیت به تعیین نسبت حقیقت با ساخت معنا و ارتباط آنها با نسبی‌گرایی پرداخته و میزان سازگاری و ناسازگاری این برنامه با تعلیم و تربیت اسلامی در بستر فلسفه صدرایی را واکاوی کرده است.^[9]

بهرامی نصیرمحلہ تحقیقی تحت عنوان "بررسی تمثیل‌های ادبی قرآن" انجام داده است. نتایج پژوهش وی حاکی از آن است که بخش قابل توجهی از آیات قرآن به انواع تمثیل اختصاص یافته است؛ تمثیل‌های قرآنی علاوه بر اینکه آموزه‌های اخلاقی و تربیتی و جنبه اعجاز دارند، زیباترین جلوه‌های ادبی، بلاغی در قرآن را نیز به نمایش می‌گذارند تا جایی که برخی از دانشمندان، تمثیل‌های قرآن را نهایت و اوج فصاحت و بلاغت قرآن دانسته‌اند، چرا که قرآن توانسته است حقایق سترگ و مفاهیم بزرگ را در قالب تمثیل‌های ساده و روان و همه‌فهم به مخاطبان خود عرضه نماید.^[11]

مهاجرى در پژوهشی که تحت عنوان "تفکر انتقادی و نقش داستان در پرورش" انجام داده است، در رابطه با نقش داستان در پرورش تفکر انتقادی چنین نتیجه‌گیری می‌کند که مهم‌ترین ابزار تاثیرگذار در این رویکرد، قصه و داستان است که نقش بی‌بدیلی را در پرورش و رشد فضایل اخلاقی و دینی، قوه تفکر انتقادی، مفهوم‌سازی و استدلال کردن افراد ایفا می‌کند.^[4]

کوهستانی در پژوهشی با عنوان "تبیین تجارب دانشجویان پرستاری از انس با قرآن در کنترل اضطراب امتحان" نشان داد که اثرگذاری آوا، قرائت و تدبر در معانی قرآن بر تمامی ابعاد اضطراب امتحان و ارتقای ظرفیت‌های فردی اعم از بالابردن اعتمادبه‌نفس، تمرکز حواس، تقویت حافظه و کنترل علایم بالینی اضطراب، پدیدار شده است.^[12]

محمدی پویا در مطالعه‌ای تحت عنوان "تحلیل محتوای قرآن کریم براساس مفهوم تفکر انتقادی"، محتوای قرآن کریم را برای بررسی مصادیق تفکر انتقادی در آن تحلیل کرده است. یافته‌های پژوهش به تبیین مولفه‌های ۹ گانه "پرسشگری"، "قضاوت و ارزیابی با معیار روشن"، "تاکید بر استدلال"، "تجزیه و تحلیل"، "بی‌طرفی پیش از بررسی شواهد"، "انضباط و روش‌مندی"، "عینیت‌گرایی (روشن‌اندیشی)"، "حقیقت‌جویی" و "انعطاف‌پذیری" برای تفکر انتقادی انجامیده است.^[13]

نادری پژوهشی با عنوان "بررسی تاثیر اجرای برنامه فلسفه برای کودکان بر پرورش خلاقیت دانش‌آموزان پسر پایه اول متوسطه منطقه ۱۴ تهران" انجام داده است. یافته‌های این پژوهش، اعتبار و

حس پرسشگری طراحی شده‌اند و با فرهنگ ایرانی- اسلامی ما چندان سنخیت ندارند و اگر قرار باشد آنها را به همان شکل آموزش دهیم، به‌طور نامحسوس دانشجویان و دانش‌آموزان را دچار تعارض خواهیم کرد.^[6-8]

اساسی‌ترین شیوه در آموزش، تفکر تبدیل کلاس درس به حلقه یا اجتماع پژوهشی است. "اجتماع پژوهشی" عبارت است از یک گروه یا کلاس که از طریق بحث و گفت‌وگوهای کلاسی، در روند اکتشاف عقاید شرکت می‌کند و روش فلسفی را به اعضای گروه آموزش می‌دهد. روش فلسفی یعنی روش تحقیق مدلل و تحلیل منطقی که اغلب به منزله روش سقراطی از آن نام برده می‌شود. اما این برنامه با رویکرد و روشی متناسب است که نتیجه آن، انسانی متکی به معقولیت، مستقل در ارزیابی، غیرملتمزم به حقیقت، گرفتار و ناچار از پذیرش نسبیت در کارها و بیگانه با مقوله ایمان است. نظام آموزشی ایران باید در پی روشی نو، به‌روز و متناسب با اقتضائات زمانه برای تعلیم و تربیت اسلامی باشد تا هم اهداف تربیت اسلامی در قالب آن بهتر گسترش یابد و هم دوران کودکی و جوانی متناسب با ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن در کمال صحت و سلامتی جسم و اندیشه سپری شود. هیچ دینی به اندازه اسلام نتوانسته است امکانات عقلی در اختیار نظام تربیتی قرار دهد. به همین دلیل بومی‌سازی این برنامه در کشوری که دین‌محور است و دینی که عقل‌محور است و ایمان و اراده در آن جاری است، ضرورت دوچندان می‌یابد.^[9]

تحلیل داستان انبیا در قرآن کریم به‌عنوان یکی از صحنه‌های عملی و واقعی رویارویی حق و باطل، می‌تواند تجلی اصول تفکر انتقادی و در مقابل، عوامل تفکر غیرانتقادی باشد. همچنین قصص انبیا با شخصیت‌پردازی فرد منتقد درحوزه اخلاق و رفتار، شاخصه‌های اخلاق انتقادی را به نمایش کشیده است. در نقطه مقابل نیز با بررسی شاخص‌های موجود در معاندین و مخالفان انبیا می‌توان به شناخت تفکر غیرانتقادی رسید.^[10] نوح^(ع) اسطوره‌ای از صبر و شکر و مقاومت بود و گفته‌اند نخستین کسی است که برای هدایت انسان‌ها علاوه بر منطق وحی از منطق استدلال و عقل نیز کمک گرفت و پس از وی سایر انبیای الهی نیز برای پیشبرد مأموریت الهی خود از استدلال به اقتضای شرایط مختلف بسیار بهره برده‌اند. قرآن کریم در این قصص، با ارائه شیوه استدلال انبیا با معاندین، از نوح^(ع) با بت‌پرستان متکاثر و تمسخرکنندگان بی‌منطق، ابراهیم^(ع) با ستاره‌پرستان و بت‌پرستان، موسی^(ع) با فرعونیان برتری‌طلب و گوساله‌پرستان بهانه‌جو، و عیسی^(ع) با کاهنان لجوج تا محمد^(ص) با قریشیان مشرک نژادپرست، با شخصیت‌پردازی فرد منتقد در حوزه اخلاق و رفتار، شاخصه‌های اخلاق انتقادی را به نمایش کشیده است. در نقطه مقابل نیز با معرفی شاخص‌های موجود در معاندین و مخالفان انبیا علاوه بر معرفی تفکر غیرانتقادی، پوچی استدلال آنان را به تصویر کشیده است. با مطرح کردن این مجادله‌ها و بحث و گفت‌وگو درباره آنها در بستر اجتماع پژوهشی و منطبق با مبانی الهی، دانشجویان قادر خواهند بود اطلاعات را سازمان‌دهی کنند، استدلال دیگران را ارزیابی کنند، تفسیرها و برداشت‌های مختلفی از دلایل داشته باشند، براساس این تفسیرها و برداشت‌ها به نتایجی دست یابند، ایده‌های خود را اصلاح کنند و با عقاید مخالف با سعه صدر برخورد نمایند.

در کل برنامه آموزش تفکر در ساختار اولیه خود با رویکرد و روشی متناسب است که نتیجه آن، انسانی متکی به معقولیت، مستقل در ارزیابی، غیرملتمزم به حقیقت، گرفتار و ناچار از پذیرش نسبیت در کارها و بیگانه با مقوله ایمان است. در عین اقدامات راه‌گشایی که

اعتمادپذیری برنامه فلسفه برای کودکان را در پرورش خلاقیت و چهار مولفه اصلی آن، یعنی سیالی، بسط، ابتکار و انعطاف پذیری، تایید کرد^[3].

حاج‌حسینی در تحقیقی که تحت عنوان "تبیین انگاره‌های متکثر در پرورش تفکر انتقادی و الزامات عملی ناظر بر آن" انجام داده است، رویکردهای حاکم بر تفکر انتقادی را تبیین نموده و ضمن شناسایی تنوع و تکثر موجود در انگاره‌های زیربنایی آنها تلاش کرده است به واسطه طرح چهارچوبی از الزامات عملی ناظر بر تفکر انتقادی معنایی تفسیری برای آن فراهم کند^[14].

کریمیان نیز پژوهشی با عنوان "جایگاه تفکر انتقادی در تعلیم و تربیت اسلامی مبتنی بر سند برنامه درسی ملی" انجام داده است که یافته‌های آن حاکی از آن است که سند برنامه درسی ملی بیانگر توجه ویژه به تفکر انتقادی با عنایت به مبانی تعلیم و تربیت اسلامی است^[15]. در سند برنامه درسی ملی در زمینه تفکر و تعقل آمده است: تخیل، حل مساله، تفکر انتقادی، ابداع و خلق، تفکر سیستمی، پرسشگری، کاوشگری، هدایت مشاهدات، تحلیل، قضاوت براساس شواهد، تصمیم‌گیری، قضاوت براساس نظام معیار (تعقل)، تامل در خود و خودارزشیابی از عناصر صلاحیت‌ها و یادگیری‌های مشترک هستند.

مانوئل در مطالعه‌ای تحت عنوان "بررسی تاثیر زبان بر عملکرد تفکر انتقادی دانش آموزان" به این نتیجه رسیده است که دانش‌آموزانی که با رویکرد اجتماع پژوهشی آموزش می‌بینند و از زبان برای بحث و گفت‌وگو استفاده می‌کنند، مهارت‌های تفکر انتقادی در آنها ارتقا می‌یابد^[16]. تاپینگ و تریبکی در پژوهشی تحت عنوان "تاثیر حلقه کندوکاو فلسفی بر رفتارهای تعاملی دانش آموزان" به این نتیجه رسیدند که این حلقه‌ها تاثیر بسزایی در اشتیاق به مشارکت بیشتر و گفت‌وگوهای کلاسی و استدلال دانش آموزان و دفاع از ایده‌هایشان دارد^[17]. هاگمن در پژوهشی با عنوان "اجتماع پژوهشی به عنوان رویکردی در آموزش مشارکتی"، ضمن توصیف اجتماع پژوهشی و تبیین نظریه‌های شناخت اجتماعی که بر آنها مبتنی است، این رویکرد را بهترین مدل آموزشی برای توسعه رویکردهای یادگیری مشارکتی معرفی می‌کند^[18].

نورفدالله و تیجانی، نیز تحقیقی تحت عنوان "مدل نظری اسلامی برای تفکر انتقادی در آموزش و یادگیری تعلیم و تربیت اسلامی" انجام داده‌اند^[19]. از جمله یافته‌های تحقیق شناسایی عناصر ۵ گانه (تدبر، تفقیه، تذکر، تعقیل و تفکر) تفکر انتقادی در اسلام و آرایه الگویی در راستای بهبود تفکر دانش‌آموزان در تعلیم و تربیت اسلامی است. فاسیونه، در پژوهشی تحت عنوان "تفکر انتقادی چیست و چگونه محاسبه می‌شود" سعی می‌کند از طریق آرایه مثال‌هایی عینی از زندگی روزمره و نحوه مواجهه یک متفکر منتقد با آنها، لیستی از مهارت‌ها آرایه و رفتارهای فکری که محققان در هنگام مواجهه با چنین مسائلی انجام می‌دهند را به عنوان مهارت‌های شناختی و گرایش‌ها برای استفاده کاربران آرایه کند^[20].

نتایج مطالعات تامپسون در تحقیقی با عنوان "تفکر انتقادی در سطح برنامه درسی: فرآیند بیش از خروجی" چنین نتیجه‌گیری کرده است که توانایی تفکر انتقادی نیاز به یک تغییر فلسفی در سراسر برنامه درسی از خروجی به فرآیند، یادگیری به تفکر، موضوع منفرد به ادغام در موضوع دارد. برای انجام این کار، معلمان باید یک ترکیب مناسب از یادگیری دانشجو- معلم محور ترتیب دهند؛ تمرکز بر فرآیند به جای خروجی، فکر به جای یادگیری، آنچه مورد نیاز است و نه آنچه مناسب است^[21].

نگاهی اجمالی به مطالعات صورت‌گرفته حاکی از آن است که

تاکنون هیچ تحقیقی در زمینه طراحی برنامه درسی تفکر انتقادی مبتنی بر آیات داستانی و تمثیلی قرآن کریم انجام نگرفته است، حال آنکه تمثیل‌ها و داستان‌های ناب قرآنی غنی‌ترین منابعی هستند که می‌توانند معارف عقلی و مفاهیم معنوی را برای توده مردم تبیین کنند.

لذا پژوهشگران با میناقرا دادن این مطالعات به طرح پرسش زیر پرداختند که آیا می‌توان با استفاده از قصه‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم برنامه درسی تفکر انتقادی برای دوره کارشناسی طراحی کرد که از اعتبار کافی برخوردار باشد؟ هدف از انجام پژوهش حاضر طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی تفکر انتقادی برای دوره کارشناسی براساس آیات داستانی و تمثیلی قرآن کریم بود.

مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر، آمیخته (کیفی- کمی) است. جامعه آماری در بخش طراحی برنامه درسی شامل قرآن کریم با ترجمه و شرح واژگان بهرام‌پور، "تفسیرالمیزان" اثر طباطبایی^[22]، "تفسیر نمونه" اثر مکارم شیرازی^[23]، "تفسیر پرتوی از قرآن" اثر طالقانی^[24] و "تفسیر تسنیم" اثر جوادی آملی^[25] و کتاب "داستان‌های قرآن و تاریخ انبیا درالمیزان" در دو جلد اثر فعال عراقی^[26, 27] و کتاب "مثال‌های زیبای قرآنی" در دو جلد اثر مکارم شیرازی^[28, 29] و کتاب "تمثیلات قرآنی، ویژگی‌ها، اهداف و آثار تربیتی آن" اثر محمد قاسمی^[30] و منابع و متون چاپی و الکترونیکی در دسترس در زمینه برنامه درسی و تفکر انتقادی بود.

در مرحله اعتبارسنجی برنامه درسی طراحی‌شده به‌عنوان یک محصول، جامعه و نمونه آماری ۲۰ تن از متخصصان برنامه درسی، علوم تربیتی، آموزش تفکر انتقادی و معارف اسلامی در دسترس را تشکیل می‌داد. جامعه آماری در مرحله بررسی اثربخشی برنامه درسی طراحی‌شده را همه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی اراک در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ تشکیل می‌دادند و نمونه پژوهش شامل ۴۰ دانشجو بود که به‌صورت نمونه در دسترس انتخاب و به‌صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند.

در مرحله طراحی برنامه درسی ابتدا اهداف کلی آموزشی براساس مبانی فلسفی و مبانی اجتماعی، و اهداف آموزش عالی استنباط شد. سپس با مطالعه نظری، از میان ۴۰ داستان و ۵۰ تمثیل قرآن کریم، آیات مربوط به ۴ داستان و ۷ تمثیل طبق ملاک‌ها و اصول اساسی انتخاب و آرایه محتوی و منطق حاکم بر اجتماع پژوهشی براساس نظر صاحب‌نظران علوم تربیتی، برنامه درسی و معارف اسلامی انتخاب و برای هدف تحقیق طراحی و تنظیم شد. سایر عناصر برنامه درسی شامل روش‌های یاددهی- یادگیری و ارزشیابی نیز مشخص شد.

برنامه درسی آموزش فلسفه به کودکان (تفکر انتقادی)، هدف‌های شناختی روشنی دارد. ذهن را وادار به عمل می‌کند و این کار را از طریق چالش‌ها، تفکر اصولی و تعامل ساختاری انجام می‌دهد. این برنامه در عین حال هدف اجتماعی نیز دارد و آن آموزش فرآیند تصمیم‌گیری دموکراتیک است^[8]. به نظر لپیمن^[31]، ارزشیابی به یک فرآیند نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل، و تفسیر اطلاعات گفته می‌شود به این منظور که تعیین شود آیا هدف‌های مورد نظر تحقق یافته‌اند یا به چه میزان در حال تحقق یافتن هستند. اهداف کلی آموزشی براساس نظرات تعدادی از فلاسفه (جدول ۱)، دلالت‌های تربیت اجتماعی (جدول ۲)، و اهداف آموزش فلسفه برای کودکان لپیمن، تفکر انتقادی فاسیونه و اهداف آموزش عالی (جدول ۳) و هدف‌های کلی یک دوره آموزشی (جدول ۴) استنباط شد.

اهداف	دیدگاه فلاسفه در زمینه تفکر انتقادی
مهارت در فکر کردن و بیان مقصود؛ پرورش روحیه پرسشگری؛ کنجکاوی نسبت به پدیده‌ها و ارتباط آنها	از نظر سقراط، گفت‌وگو و تبادل افکار و پرسیدن سوالات اساسی در مورد مسائلی اساسی زندگی (سجادیان و دیگران، ۱۳۹۴)
کسب مهارت در "آزمودن اندیشه‌ها" و "تحلیل استدلال‌ها"; بررسی مفاهیم و ایضاح گزاره‌ها - روشن‌ساختن معانی	از نظر افلاطون، روشن‌اندیشی است (ویل دورانت، ۱۳۸۰).
کنجکاوی نسبت به پدیده‌ها و ارتباط آنها؛ پرورش روحیه پرسشگری	از نظر ارسطو، باریک‌بینی، با صراحت جزئیات را مورد توجه قرار دادن، دانستن این که چگونه باید سؤال کرد و عبرت‌گرفتن از تحلیل تجربیات گذشته است (ویل دورانت، ۱۳۸۰).
پرورش روحیه بحث و بیان مقصود؛ خوداصلاحی، تقویت روحیه انتقادپذیری و تحمل عقاید دیگران	از نظر لیبمن، تفکر فلسفی از طریق گفت‌وگوهای فلسفی (صفایی مقدم و دیگران، ص ۸۴)، و تأمل و تعمق غیرخصمانه، شناخت‌های مشترک، خوداصلاحی، و درک عمیق متون است (ناجی، ۱۳۸۹).
پرورش روحیه پرسشگری؛ کنجکاوی نسبت به پدیده‌ها و رابطه علت و معلولی آنها؛ کسب مهارت در "آزمودن اندیشه‌ها" و "تحلیل استدلال‌ها"	فریره: تفاوت‌های موجود در تفکر و استدلال دانش‌آموزان را می‌توان به نوع سؤال‌هایی که مطرح می‌سازند نسبت داد. درک دقیق رابطه علی و معلولی میان پدیده‌ها (آخوندی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۱)
مهارت در فکر کردن و بیان مقصود و برقراری ارتباط - بررسی مفاهیم و ایضاح گزاره‌ها - روشن‌ساختن معانی، همکاری و مشارکت با دیگران	از نظر ویگوتسکی، زبان ابزار لازم را برای تفکر فراهم می‌کند و افراد با مشارکت و همکاری قادر به تفکر در سطح بالاتری می‌شوند (گوتک، ۱۳۹۳، ص ۱۹۹).
مهارت در فکر کردن؛ کسب مهارت در "آزمودن اندیشه‌ها" و "تحلیل استدلال‌ها"	از نظر چارلز پیرس، مشارکت به روش اجتماع پژوهشی است.
پایبندی به انجام وظایف و مسئولیت‌ها؛ کسب مهارت در تعامل با دیگران؛ کسب مهارت در رمزگشایی مفاهیم و شفاف‌سازی معانی	از نظر دیویی، "قضایات معلق" یا "تردید سالم" است.
داشتهن انصاف فکری؛ تقویت روحیه انتقادپذیری و تحمل عقاید دیگران	از نظر آدلر، تقویت خلقیاتی مثل همدلی، همکاری، احترام متقابل و مسئولیت‌پذیری، مشاهده دقیق، سؤال کردن و شفاف توضیح‌دادن است (نادری، ۱۳۹۲، ص ۹۵).
	از نظر شارپ، شنیدن و اهمیت‌دادن به دیدگاه‌های مخالف بادیگاه فرد است (نادری، ۱۳۹۰، ص ۹۶).

جدول ۲) دلالت‌های تربیت اجتماعی و استنباط اهداف از آنها

اهداف	دلالت‌های تربیت اجتماعی
خودشناسی و آشنایی با نحوه یادگیری خودپایبندی به انجام وظایف و مسئولیت‌هایی که بر عهده اوست	انسان دارای ویژگی‌های بنیادی، فطرت، کرامت و حریت است (باقری، ۱۳۹۰، ص ۱۹۷)
خودسنجی و خوداصلاحی	حفظ و ارتقای فردیت (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۰۱)
نگاهی کلی بر تصویری بزرگ داشتن؛ بیان علت رویدادها	غلبه بر خودمحوری هستی‌شناسی (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۴)
تقویت روحیه انتقادپذیری و تحمل عقاید دیگران	غلبه بر خودمحوری شناختی (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۸)
محترم شمردن حقوق دیگران - رعایت مقررات اجتماعی	غلبه بر خودمحوری عاطفی و ارتباطی (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۲۰)
تعیین اعتبار و ارزش مطالب - دستیابی به معیارهایی برای قضاوت	انتکا بر سنت و فرهنگ و گزینش از آن (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۰۸)
محترم شمردن حقوق دیگران - رعایت مقررات اجتماعی	احترام به حقوق طبیعی و اجتماعی دیگران - قانون‌مداری (فلسفی، ۱۳۵۷، ص ۲۴۷)
پرورش مسئولیت‌پذیری؛ مشارکت در فعالیت‌های گروهی	قبول مسئولیت اجتماعی (فلسفی، ۱۳۵۷، ص ۱۹۰)

جدول ۳) تطابق مولفه‌های شناختی تفکر انتقادی، اهداف فلسفه برای کودکان و اهداف آموزش عالی

مهارت‌های شناختی در آموزش تفکر انتقادی ^[20]	اهداف فلسفه برای کودکان ^[31]
تفسیر	دسته‌بندی، رمزگشایی مفاهیم و شفاف‌سازی معانی
تحلیل	"آزمودن اندیشه‌ها" و "تحلیل استدلال‌ها"
ارزشیابی	تشخیص مطالب و ارزیابی اطلاعات
استنباط	تشخیص اطلاعات مرتبط در یک مطلب و استخراج نتایجی که در مطلب شناور هستند؛ و به‌صورت واضح بیان نمی‌شوند.
توضیح	قابلیت ارائه یک روش متقاعدکننده و منطقی است که نتیجه استدلال‌های فرد است. این توانایی فرد را قادر می‌سازد تا نگاهی کلی بر یک تصویر بزرگ داشته باشد.
خود تنظیمی	این مهارت به فرد امکان می‌دهد که فعالیت‌های شناختی خود را مورد بازبینی قرار دهد و با کمک آن بتواند تفکر خود را ارتقا بخشد. این مهارت شامل دو مهارت فرعی، خودسنجی و خوداصلاحی است.
	بهبود توانایی تعقل
	پرورش خلاقیت
	رشد فردی و میان فردی
	پرورش درک اخلاقی
	پرورش توانایی مفهوم یابی در تجربه
	حفظ سنت‌های علمی یا آکادمیک؛ (الف) آزادکردن فکر از عوامل محدودکننده، (ب) ایجاد روح علمی در دانشجویان؛ احترام به حقایق علمی، انصاف علمی، سعه صدر، علاقه به پیشرفت، علاقه به پژوهش، قابلیت انعطاف در مقابل افکار تازه و رشد قوه قضاوت صحیح
	تربیت متخصصان
	تربیت عمومی شامل اطلاعات و مهارت‌هایی که هر فرد امروزه به کسب آنها نیاز دارد
	توسعه و ارزیابی میراث فرهنگی
	ایجاد و تقویت روح تحقیق در دانشجویان
	حل مسائلی اجتماعی از طریق علمی
	تربیت معلم

هدف‌های کلی	هدف‌های آموزشی
پرورش روحیه پرسشگری	یادگیرنده مشتاق مشارکت در بحث و طرح سئوالات تحری کننده ذهن و استفاده از مجال برای فکرکردن، پرسش‌کردن و طرح مساله باشد (قائدی، ۱۳۹۴: ۷۰).
پرورش مسئولیت‌پذیری	به انجام وظایفی که گروه تفحص به عهده او می‌گذارند جدی، مشتاق و پایبند باشد. وظایف محوله را در موعد مقرر و به نحو احسن انجام دهد. به توانایی‌های خود اطمینان داشته باشد و از قبول مسئولیت نهراسد. اگر در این میان با شکست یا ناکامی هم مواجه شد، خود را مسئول بداند و از متهم کردن دیگران یا نسبت‌دادن شکست به عواملی چون تصادف، بخت و اقبال دوری کند (بزدان پناه، ۱۳۹۳: ۱۲۸).
تقویت روحیه انتقادپذیری و تحمل عقاید دیگران	دانشجو در یک بحث گروهی پیرامون یکی از مباحث شرکت کند و با دقت به ابراز عقیده اعضای گروه گوش دهد و در مقابل نظرات مخالف واکنش خصمانه‌ای از خود نشان ندهد. به هنگام بحث گروهی، هر زمان که با دلیل به دانشجو نشان داده شد که اشتباه می‌کرده‌است، بدون تعصب و پافشاری نظرات منطقی دیگران را بپذیرد (سیف، ۱۳۸۶: ۱۱۵).
بررسی و جست‌وجوی شواهد، ترسیم نتایج، سنجش قوت یا ضعف استدلال‌ها	به هنگام تفحص گروهی در زمینه موضوعات و یا بحث گروهی برای نیل به هدف‌ها در جست‌وجوی مدارک باشد و معنا و مفهوم مدارک را مشخص کند. مشخص کند عواقب مطلوب یا نا مطلوب رد یا پذیرش فرضیه چه خواهد بود (فاسیونه، ۲۰۱۵). تا چه اندازه استدلال‌ها قوی و ادعاها معتبر هستند.
تقویت مهارت خودسنجی و خوداصلاحی	به هنگام بحث گروهی نکات مبهم در موضع‌گیری خود را مشخص کند و روش خود را مورد بازبینی قرار دهد، تشخیص دهد که احساس فقدان چه چیزی را دارد و دلایلش تا چه اندازه خوب است. منظورش را بازنگری کند و قبل از تصمیمات نهایی آن را با چیزهای مسلم و قطعی جایگزین کند (فاسیونه، ۲۰۱۵).
پرورش مهارت رمزگشایی مفاهیم و شفاف‌سازی معانی	قادر باشد یک تجربه، موقعیت، قضاوت، باور یا قاعده را درک و بیان و معنی کند. قادر باشد راهی برای توصیف، دسته‌بندی یا طبقه‌بندی آنها پیدا کند (فاسیونه، ۲۰۱۵).
پرورش توان «آزمودن اندیشه‌ها» و «تحلیل استدلال‌ها»	در بحث‌ها به دنبال جنبه‌های مثبت و منفی ادعاها و تشخیص مرتبط یا نامرتب‌بودن اظهار نظرها با موضوع، دلایل و استنتاج‌ها باشد. در میان توضیح مفاهیم و توصیفات به دنبال شناسایی دلایل باشد (فاسیونه، ۲۰۱۵).

یادگیرندگان از خود بروز دهند، به آنها بیاموزد. ۳) محتوی باید با رشد همه‌جانبه فرد و اهداف تناسب داشته باشد^[5]. حال با توجه به اینکه روش‌های آموزش فلسفه به کودکان که لبیمن و همکاران به‌منظور آموختن روش تفکر در کودکان و نوجوانان مطرح کرده‌اند، بر داستان، قطعه شعر، یا بیان واقعه‌ای و امثال آن تاکید دارد^[3]، و بعضی دانشمندان شناختی معتقدند هیچ راهی بهتر از استفاده از تمثیل برای حیات‌بخشیدن به مفاهیم انتزاعی و قابل وصول کردن آنها برای شاگردان وجود ندارد^[1]، و خداوند متعال برخی مفاهیم بلند عقلی را در قالب مثل‌ها و داستان‌ها بیان فرموده است تا انسان‌ها را به تفکر و اندیشه وادارد^[2]، لذا با توجه به اهداف به‌دست‌آمده و سطح رشد شناختی دانشجویان و مطابق با نظرات تعدادی از متخصصان برنامه درسی، علوم تربیتی، آموزش تفکر انتقادی و معارف اسلامی محتوایی انتخاب شد که شامل اصطلاحاتی از کتاب فیشر و فیلیپ‌کم نیز است (جدول ۵).

محتوای آموزشی در سه کتابچه تنظیم شد؛ کتابچه اول مخصوص دانشجویان است و علاوه بر آنکه قوانین تعامل در کلاس را به‌طور کامل بیان می‌کند، دربرگیرنده محتویات است که با توجه به اهداف به‌دست‌آمده، از حیث مسایل و مضامین فلسفی و بحث‌برانگیز غنی هستند و مطابق با "ملاک‌ها و اصول اساسی انتخاب و ارایه محتوا" و "ملاک‌های سازمان‌دهی محتوا" طبق نظر گروه علمی متشکل از صاحب‌نظران انتخاب شدند. کتابچه دوم یا "راهنمای مربی" در اختیار مربی قرار می‌گیرد و در بخش روش‌های تدریس به آن پرداخته شده است. کتابچه سوم، کتاب کار دانشجویی است و شامل تکالیفی در زمینه تمثیل‌ها و داستان‌های قرآنی و همچنین تکالیف نوشتاری است که مشتمل بر موارد ذیل است: تحقیق، تفحص و نوشتن مقاله در زمینه موضوعات مورد بحث، تجزیه و تحلیل مساله‌ای اجتماعی که در رسانه‌های عمومی اخیراً مطرح شده است و تهیه و تلخیص یا نقد و بررسی مقالات کوتاه که در خارج یا داخل کلاس به‌صورت فردی یا گروهی قابل انجام است^[1].

برنامه‌ریز درسی برای سازمان‌دهی دقیق فعالیت‌ها و تجربیات یادگیری برای ایجاد تغییرات مطلوب در فراگیران، نیاز به شناخت و آگاهی از آرای فلسفی و بررسی نقطه نظرات تربیتی آنها در باره اهداف، روش‌ها و محتوی دارد^[5]. لذا نقطه نظرات تعدادی از فیلسوفان در زمینه تفکر انتقادی، برای استخراج اهداف ارایه شده است (جدول ۱).

پس از بررسی دلالت‌های تربیت اجتماعی، پذیرش اجتماعی، سازگاری، حسن تفاهم اجتماعی و انواع مسئولیت با توجه به مرحله رشد، اهدافی استنباط شد (جدول ۲).

برای تعیین اهداف برنامه درسی، تعدادی منابع اطلاعاتی مورد مطالعه قرار گرفت. نظرات فلاسفه در مورد تفکر انتقادی، فلسفه برای کودکان در بعد شناختی و اجتماعی و اهداف آموزش عالی به‌عنوان منابع اساسی تعیین اهداف مورد مطالعه قرار گرفت.

بررسی‌ها حاکی از آن است که آموزش تفکر انتقادی از سویی به‌دنبال پرورش و ارتقای تعقل و تفکر و انتقال از تجربیات شخصی، محسوس و عینی به امور و ارزش‌ها و بینش‌ها و حقایق انتزاعی در جریان تعامل فکری با دیگران است؛ و از سوی دیگر در صدد پرورش مهارت‌های اجتماعی فردی و بین فردی، غلبه بر خودمحوری، سازگاری و حسن تفاهم اجتماعی از طریق مشارکت در بحث و گفت‌وگو و فعالیت‌های گروهی است و اهداف تربیت اجتماعی، غلبه بر خودمحوری (هستی‌شناسی، شناختی، عاطفی و ارتباطی) در عین حفظ و ارتقای فردیت است؛ آموزش عالی در صدد آزادکردن فکر از عوامل محدودکننده، ایجاد روح علمی و روح تحقیق در دانشجویان است. بر این اساس با تطابق و مقایسه این اهداف پژوهشگران اقدام به استنباط اهداف زیر نمودند.

یکی از عناصر اصلی برنامه درسی، محتوای آن است. صاحب‌نظران تعلیم و تربیت در مورد نحوه انتخاب و ارایه محتوی در برنامه‌ریزی درسی برخی اصول اساسی را در نظر می‌گیرند که عبارتند از ۱) محتوی باید با تخیل و تفکر فراگیران (تناسب با توانایی‌ها و علایق فرد) همسو باشد ۲) محتوی باید رفتارهایی را که انتظار داریم

در این کتابچه از دانشجو خواسته شده است ابتدا زمانی درباره بحث و تحقیق نماید و آن گاه در کلاس مطرح کند و مورد بحث موضوع، مساله یا مشکل فکر کند، سپس با هم‌گروهی‌های خود قرارداد.

جدول ۵) جدول محتوای آموزشی و موضوعات و مفاهیم مرتبط با آنها و هدف‌های رفتاری هرواحد درسی

موضوع / مفاهیم	آیات مربوط به تمثیل‌ها و داستان‌ها
تشبیه اعمال نیک کفار به خاکستری که بادی تند در روزی طوفانی بر آن بوزد/ کفر، کافر، اعمال کفار	تمثیل (۱). آیه ۱۸ سوره ابراهیم
تشبیه حق و باطل به آب و کف روی آب / حق، باطل (خیر و شر، راست و دروغ)	تمثیل (۲). آیه ۱۷ سوره رعد
تشبیه منافقان به مسافر سرگردان در بیابان تاریک / نفاق، منافق، اعمال منافقان، دروغ، دروغگو	تمثیل (۳). آیات ۱۷ و ۱۸ سوره بقره
تشبیه منافقان به مسافر سرگردان در بیابانی تاریک و مخوف / مراتب نفاق، انواع منافقان	تمثیل (۴). آیات ۱۹ و ۲۰ سوره بقره
تشبیه انفاق‌کننده به دانه‌ای که از آن هفت سنبل روید و هر سنبل صد دانه آورد / انفاق، انفاق‌کننده، انفاق و نوع‌دوستی	تمثیل (۵). آیات ۲۶۱ و ۲۶۲ و ۲۶۳ سوره بقره
تشبیه انفاق‌های همراه با آزار و اذیت به صخره ای صاف که بر آن خاکی بوده و بارانی تند به آن رسیده و خاک را شسته است / منت، آزار، ریا، ریاکار	تمثیل (۶). آیه ۲۶۴ سوره بقره
تشبیه انفاق‌کننده با نیت و انگیزه الهی به باغی مرتفع بر تپه‌ای بلند / شرایط انفاق ایده‌آل، دامنه آثار اعمال هستی‌شناسی، متافیزیک، انسان‌شناسی (روح و بدن)، ارزش‌شناسی (بدی و غیربدی)، معرفت‌شناسی (ادراک و شناخت)، زمان، استدلال‌ها و اعتبار آنها، جهل، جهالت، مجهول	تمثیل (۷). آیه ۲۶۵ و ۲۶۶ سوره بقره
ارزش‌شناسی، متافیزیک، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، معرفت‌شناسی، استدلال، یقین، فرضیه‌سازی	داستان (۱). نوح(ع)، آیات ۲۵ - ۴۹ سوره هود
ارزش‌شناسی، متافیزیک، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، معرفت‌شناسی، استدلال، یقین، فرضیه‌سازی	داستان (۲). ابراهیم(ع)، مریم (۴۲ - ۴۸)، انعام (۷۹-۷۵)، عنکبوت (۱۶ - ۱۸)، شعراء (۷۱ - ۷۴) صافات (۸۸ - ۹۳)، بقره - ۲۵۹
ارزش‌شناسی، متافیزیک، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، معرفت‌شناسی، سحر، معجزه، استدلال، یقین	داستان (۳). موسی(ع)، آیات شعراء (۱۶ - ۵)، مؤمن (۲۶ - ۴۵)، اعراف (۱۳۰ - ۱۴۲)، زخرف (۵۱ - ۵۳)
ارزش‌شناسی، متافیزیک، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، معرفت‌شناسی، تهمت، سکوت، دفاع، روح، توفی، ترفیع	داستان (۴). عیسی(ع)، آل عمران (۳۷ - ۵۵) نساء ۱۵۷

ترویج تفکر انتقادی و خلاق درباره خود داستان و تمثیل، دیگر سوال‌هایی در راستای تامل در یک مضمون کلیدی داستان و تمثیل، و در ادامه نظرات تعدادی از علما و مفسرین قرآن کریم برای استفاده مریبان تدارک دیده شده است. در این برنامه بخش مهمی از کار مریبی آن است که دریا بد برای پیشبرد بحث، چه پرسشی و چه موقع باید مطرح شود. او پس از معرفی موضوع و اهداف بحث، به‌صورت شنونده‌ای کاملاً فعال درمی‌آید، جریان بحث را دنبال می‌کند و به‌موقع سوالات تحریک‌کننده ذهن می‌پرسد و دانشجویان را برای پرسیدن سوالاتشان تشویق می‌کند. در پایان بحث، مریبی به‌منظور جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نظرات علمای اسلامی و مفسرین قرآن کریم را اظهار می‌دارد.

ارزشیابی به یک فرآیند نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات گفته می‌شود و به این منظور تعیین شود که آیا هدف‌های مورد نظر، تحقق یافته‌اند یا در حال تحقق یافتن هستند و اگر جواب مثبت است میزان آن چقدر [32]. در رویکرد ارزشیابی مبتنی بر هدف ابتدا مقاصد یک فعالیت آموزشی تعیین می‌شود و بعد از آن در ارزشیابی کوشش به عمل می‌آید تا نشان داده شود که آن مقاصد تا چه اندازه تحقق یافته‌اند.

در پژوهش حاضر علاوه بر ارزشیابی‌های تکوینی و تراکمی (پایانی) معلم‌ساخته، بنا بر بعد فلسفی تحقیق (تفکر انتقادی) از ثبت مشاهدات کلاسی، ارزشیابی پژوهش‌محور، خودارزیابی به‌منظور تحقق فراشناخت (آگاهی از نفس آگاهی) و به‌دلیل آنکه روش‌های تدریس نیز غالباً گروهی است از ارزشیابی گروهی مطابق با اهداف آموزشی مندرج در جدول ۴ استفاده شده است (جدول ۶).

اعتبارسنجی برنامه درسی طراحی‌شده در دو مرحله انجام شد؛ ابتدا روایی و اعتبار برنامه درسی به‌عنوان یک محصول از طریق نظرسنجی از گروه ۲۰ نفره صاحب‌نظران مورد ارزیابی قرار گرفت و بعضی تغییرات پیشنهادی اعمال شد و اثربخشی برنامه درسی طراحی‌شده به روش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. اعتبارسنجی برنامه درسی طراحی‌شده در دو مرحله انجام شد؛ اعتبار برنامه درسی به‌عنوان یک محصول از طریق نظرسنجی از

راهبردهای یاددهی-یادگیری شیوه‌های گوناگونی هستند که در فرآیند یاددهی-یادگیری توسط مریبی و یادگیرنده مورد استفاده قرار می‌گیرند. این راهبردها برای رساندن یادگیرنده به اهداف آموزشی انتخاب می‌شوند. در برنامه درسی آموزش فلسفه به کودکان اصولاً فعالیت‌های گروهی مطرح است، لذا روش‌های تدریس نیز غالباً گروهی و دسته‌جمعی‌اند و براساس ملاک‌هایی چون به‌حداکثر رساندن سطح مشارکت دانش‌آموزان، تشویق دانش‌آموزان به پرسش و پاسخ، تقویت روح احترام به یکدیگر و ایجاد تحمل و بردباری در برخورد با عقاید دیگران، تعیین می‌شوند. از آنجا که ماهیت برنامه درسی تفکر انتقادی براساس کار و تفحص گروهی است. لذا استفاده از روش‌های متنوع امری اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین فرآیند یاددهی-یادگیری این برنامه با توجه به ویژگی‌های رشد دانشجویان آموزش عالی و با توجه به اهداف این برنامه روش‌های "بحث گروهی"، "تفحص گروهی" و "پرسش و پاسخ" در اجتماع پژوهشی برگزیده شد. در پژوهش حاضر آمیزه‌ای از روش و محتوی فراهم آمده است؛ بدین منظور متن آیات تعدادی از داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم انتخاب شده است که با ترجمه فارسی آنها در "اجتماع پژوهشی" یا "گروه تحقیق" در اختیار دانشجویان قرار گرفته و مطرح می‌شود. اجتماع پژوهشی عبارت است از یک گروه یا کلاس که از طریق بحث و گفت‌وگوهای کلاسی، در روند اکتشاف عقاید شرکت می‌کنند و روش فلسفی را به اعضای گروه آموزش می‌دهند. روش فلسفی یعنی روش تحقیق مدلل و تحلیل منطقی که اغلب به منزله روش سقراطی از آن نام برده می‌شود [3]. ابتدا از دانشجویان خواسته می‌شود نکات جالب توجه یا مبهم و گیج‌کننده‌ای را که در مورد داستان یا تمثیل یافته‌اند به شکل سوال مطرح کنند. کتاب "راهنمای مریبی" در اختیار مریبی قرار می‌گیرد تا هنگامی که بحث در جریان است معلم مرتب به "راهنمای مریبی" مراجعه کند و از آن برای جهت و ساختار دادن به بحث استفاده کند. در کتاب "راهنمای مریبی"، در ذیل هر داستان و تمثیل دو طرح بحث حاوی سوال‌هایی براساس اهداف برگزیده برای تامل در داستان یا تمثیل و بررسی درک یادگیرنده از ویژگی‌های تمثیل و داستان و

دانشجویان مورد بررسی و مقایسه قرار گرفت؛ برای این منظور از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شده، قبل از اجرای آزمون با استفاده از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره از همتابودن دو گروه در پیش‌آزمون اطمینان حاصل شد و وجود پیش‌شرط‌های لازم برای اجرای آزمون تحلیل کوواریانس از قبیل همسانی کوواریانس‌ها و یکسانی شیب خط رگرسیون مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها

به‌طور کلی ۸۰٪ متخصصان با میانگین نمره 4 ± 0.45 اهداف برنامه درسی تفکر انتقادی را مطلوب ارزیابی کردند؛ ۸۲٪ متخصصان رؤس محتوای برنامه درسی را با میانگین 4.1 ± 0.63 مطلوب ارزیابی کردند؛ ۸۷٪ متخصصان روش‌های تدریس را با میانگین 4.32 ± 0.68 مطلوب ارزیابی کردند و ۸۲٪ متخصصان روش‌های ارزشیابی را با میانگین 4.1 ± 0.59 مطلوب ارزیابی کردند. برابری واریانس‌ها و یکسانی شیب خط رگرسیون در همه خرده‌مقیاس‌ها رعایت شده و زمینه لازم برای اجرای آزمون تحلیل کوواریانس فراهم بود (جدول ۷).

اجرای برنامه درسی طراحی‌شده بر پرورش تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر قابل ملاحظه‌ای داشت ($f=35/14$ و $sig=0/001$) و ضریب ای‌تا (0.84) . مقدار F ، درجه آزادی، معنی‌داری و ضریب ای‌تا برای اثر پیلایی، لامبادای ویلکز، اثر هوتلینگ و اثر بزرگترین ریشه روی یکسان بود.

جدول ۷) پیش‌فرض‌های آزمون تحلیل کوواریانس برای فرضیه‌های فرعی

متغیرها	آزمون لون		یکسانی شیب خط رگرسیون	
	F	sig	F	sig
ارزیابی	۲/۳	۰/۱۴	۰/۹۹	۰/۳۲
تحلیل	۰/۱۲	۰/۷۳	۰/۱۸	۰/۶۷
استنتاج	۰/۳۱	۰/۵۸	۰/۷۳	۰/۰۱۲
قیاسی	۱/۸۱	۰/۱۸	۰/۱۰	۰/۷۵
استقرایی	۱/۰۱	۰/۳۲	۰/۰۰۶	۰/۹۴

بحث

با توجه به تحولات دنیای کنونی همچون وابستگی روزافزون به دانش و استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و همچنین تحول اهداف آموزش عالی، دانشگاه‌ها بایستی به پرورش افرادی بپردازند که دارای شایستگی‌های عمومی همچون توانایی حل مساله، تفکر انتقادی، تجزیه و تحلیل اطلاعات، توانایی برقراری ارتباط و بیان خود، توانایی شناخت و بررسی نقاط ضعف و قوت خود، توانایی یادگیری مادام‌العمر، توانایی کار گروهی و همکاری، توانایی استفاده از فناوری‌های روز، به‌کاربردن تئوری در عمل و توانایی انجام پژوهش به‌صورت تخصصی و حرفه‌ای باشند. تحقق چنین اهداف و ویژگی‌هایی مستلزم محتوی و روش‌های آموزشی و شیوه‌های ارزشیابی مناسب، یا به عبارت دیگر طراحی برنامه‌های درسی مناسب و کارآمد است. بدیهی است که طراحی و اجرای برنامه آموزشی تربیتی در کشور اسلامی باید از مولفه‌های دینی برخوردار باشد. برنامه آموزش تفکر انتقادی در ساختار اولیه خود به‌دلیل اینکه از بستر جامعه‌ای سکولار برخاسته است، طبیعتاً فارغ از محتوی و روش دینی شکل گرفته است. نظام آموزشی ایران باید در پی روشی نو، به‌روز و متناسب با اقتضات زمانه برای تعلیم و تربیت اسلامی باشد تا هم اهداف تربیت اسلامی در قالب آن بهتر

متخصصان صورت گرفت و سپس بررسی اثربخشی برنامه درسی به روش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. ابتدا از هر دو گروه، پیش‌آزمون تفکر انتقادی به عمل آمد، سپس گروه آزمایش طی ۱۴ جلسه، ۹۰ دقیقه‌ای در معرض برنامه درسی طراحی‌شده قرار گرفت و در نهایت برای هر دو گروه، پس‌آزمون تفکر انتقادی اجرا شد.

جدول ۶) ارزشیابی یک دوره آموزشی

ارزشیابی	هدف‌های آموزشی	زمان اجرا
تکوینی		
ثابت مشاهدات کلاسی	براساس هدف‌های آموزشی مندرج در جداول ۴ و ۵	در طول دوره آموزشی
خودارزیابی	براساس هدف‌های آموزشی مندرج در جدول ۴	به فواصل در طول دوره آموزشی
ارزشیابی ازفعالیت‌های گروهی	براساس هدف‌های آموزشی مندرج در جداول ۴ و ۵	به فواصل در طول دوره آموزشی
ارزشیابی پژوهش محور	هدف‌های کلی دوره	در طول دوره آموزشی
تراکمی		
معلم‌ساخته	براساس هدف‌های آموزشی مندرج در جداول ۴ و ۵	پایان دوره آموزشی
اجرای پس‌آزمون تفکر انتقادی	هدف‌های کلی دوره	پایان دوره آموزشی

گردآوری اطلاعات برای طراحی برنامه درسی از طریق فیش‌برداری انجام گرفت. پس از طراحی برنامه درسی، برای اعتبارسنجی آن و جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای با ۳۰ گویه با توجه به عناصر ۴ گانه برنامه درسی براساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت تنظیم شد. به‌منظور اطمینان از روایی صوری و محتوایی، گویه‌های استخراجی در اختیار چند تن از متخصصین قرار گرفت و مورد تایید واقع شد. همچنین پایایی پرسشنامه پس از اجرای مقدماتی از طریق آلفای کرونباخ 0.92 تعیین شد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار است. به‌منظور تعیین میزان تاثیر برنامه درسی طراحی‌شده بر تفکر انتقادی دانشجویان از آزمون استاندارد شده مهارت‌های تفکر انتقادی کالیفرنیا استفاده شده است. آزمون تفکر انتقادی کالیفرنیا را فاکون و فاکون براساس اندیشه توافقی دلفی و مبتنی بر نظر ۴۶ نفر از متخصصان و نظریه‌پردازان حیطه تفکر انتقادی در رشته‌های مختلف برای دوره‌های تحصیلی بعد از متوسطه ساخته‌اند. حداقل نمره هر فرد مورد مطالعه صفر و حداکثر نمره ۳۴ است. پایایی آزمون با استفاده از ضریب کودر ریچاردسون از 0.68 تا 0.7 گزارش شده است. این آزمون عمدتاً تحلیل، استنباط، استدلال و ارزشیابی را اندازه‌گیری می‌کند. خلیلی و سلیمانی فرم "ب" آزمون تفکر انتقادی کالیفرنیا را پس از ترجمه و بومی‌سازی، مورد اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی قرار دادند. پایایی آزمون مذکور در این مطالعات در حد قابل قبولی به دست آمده است [33].

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از نظر سنجی‌ها، میانگین نمره درصدی میزان تناسب اهداف پیشنهادی، رؤس محتوا، راهبردهای یاددهی- یادگیری و روش‌های ارزشیابی با اهداف تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از اجرای آزمون تفکر انتقادی از آمار توصیفی میانگین و انحراف معیار و آمار استنباطی تحلیل کوواریانس استفاده شد. میزان تاثیر برنامه درسی طراحی‌شده بر افزایش تفکر انتقادی

است. ارزشیابی‌های تکوینی و تراکمی معلم‌ساخته، ثبت مشاهدات کلاسی، خودارزیابی، ارزشیابی پژوهش‌محور و ارزشیابی گروهی به‌عنوان شیوه‌های ارزشیابی تعیین شد که با یافته‌های مطالعات امام‌جمعه^[45]، یوسف‌زاده^[37]، امیدی^[46]، مومنی مهمویی^[47]، عجم^[35] و کریمیان^[15] همسو است.

در تبیین این یافته‌ها می‌توان ذکر کرد که داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم علاوه بر اینکه در زمینه عاطفی نیرومند هستند و چالش‌های بالقوه‌ای را نیز برای تفکر منطقی، فلسفی، اجتماعی و اخلاقی ایجاد می‌کنند، از جذابیت و برجستگی خاصی برخوردارند. مفاهیم بلند فلسفی، عقلی، معنوی و کوشش، جاذبه و هماهنگی موجود در الفاظ، جمله‌بندی‌ها و معانی بلند در آموزه‌های تربیتی آیات تمثیلی و داستانی قرآن کریم در کنار سبک رهبری، ساختار ارگانیک و جو اجتماع پژوهشی عواملی هستند که ضمن آنکه در دانشجویان کلیه گرایش‌ها و رشته‌های تخصصی به‌طور عام و گرایش علوم قرآن و حدیث به‌طور خاص، حس اعتماد، اطمینان، توجه، احترام متقابل، رغبت و انگیزه به مطالعه و پژوهش را ایجاد می‌کند، مهارت‌هایی که در اجتماع پژوهشی و از طریق آیات تمثیلی و داستانی قرآن کریم رشد می‌کنند به‌طور مستقیم با مهارت‌های شناختی و اجتماعی تفکر انتقادی در ارتباطند. نتایج پژوهش نشان داد تحلیل رویکرد انبیا در داستان‌های قرآن کریم به‌عنوان یکی از صحنه‌های عملی رویارویی حق و باطل، استدلال به کمک محسوسات از جمله ماه و خورشید و ستارگان، شیوه‌های کلی جدال احسن از طریق پرسش و تحریک وجدان، به‌کارگیری شیوه مقایسه از طریق عقل و وجدان مخاطبان، استفاده از تاثیر متقابل عقل و دل، ترغیب و تشویق مناظره‌ها، استدلال منطقی با قول لئین، شروع دعوت با پرسشگری و استدلال و بینات و دلایل روشن، تجلی اصول تفکر انتقادی است. برنامه درسی که براساس آیات داستانی و تمثیلی قرآن کریم طراحی شود علاوه بر آنکه بر تفکر انتقادی دانشجویان اثر گذار است، و در عین اقدامات راه‌گشایی که این برنامه پیش روی تربیت نسل جدید می‌گذارد، بومی‌سازی و اصلاحاتی در تبیین مبانی، محتوی و شیوه اجرای برنامه آموزش تفکر در سطح کشور اسلامی را میسر می‌سازد.

اجرای برنامه درسی تفکر انتقادی مبتنی بر داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم برای دوره کارشناسی بر ارتقای مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر مثبت داشته است. در این زمینه به مسئولان نظام آموزش عالی پیشنهاد می‌شود از این برنامه درسی طراحی شده در آموزش دروس عمومی معارف اسلامی در کلیه گرایش‌ها و رشته‌های درسی به‌منظور کیفیت بخشی این دروس استفاده شود. در پژوهش حاضر محقق به طراحی برنامه درسی تفکر انتقادی مبتنی بر داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم برای دوره کارشناسی مبادرت کرد؛ پیشنهاد می‌شود همین کار برای سایر دوره‌ها اعم از دبیرستان و تربیت معلم و نیز براساس تمثیل‌ها و داستان‌های ادب فارسی صورت‌گیرد. این پژوهش به دانشجویان پسر دوره کارشناسی و دانشگاه آزاد اسلامی اراک محدود شد.

نتیجه‌گیری

اجرای برنامه درسی تفکر انتقادی مبتنی بر داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم برای دوره کارشناسی بر ارتقای مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر مثبت دارد.

تشکر و قدردانی: ضمن سپاسگزاری از خداوند متعال که توفیق

گسترش یابد و هم دوران کودکی و جوانی متناسب با ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن در کمال صحت و سلامتی جسم و اندیشه سپری شود. هیچ دینی به اندازه اسلام و هیچ کتابی به اندازه قرآن نتوانسته است امکانات عقلی در اختیار نظام تربیتی قرار دهد.

بررسی نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در خارج از ایران حاکی از آن است که برنامه درسی آموزش تفکر که بیش از ۴ دهه از آن می‌گذرد تاکنون به‌صورت یک برنامه درسی کامل برای کل دوران مدرسه درآمده است و در صدها مدرسه در ایالات متحده و ۱۶۰ کشور دنیا به‌صورت داوطلبانه ۲ تا ۴ ساعت از اوقات مدرسه را در طول هفته به خود اختصاص می‌دهد^[5]. در حالی که موضوع اکثر این پژوهش‌ها یکپارچه‌سازی تفکر انتقادی با برنامه درسی و چگونگی ادغام تفکر انتقادی در موضوعات برنامه درسی دانشگاهی است، تحقیقات انجام‌شده در داخل ایران، به اثبات ارزش این برنامه و اثر بالقوه آن بر خلاقیت، سلامت روان، ارتقای مهارت‌های خواندن و زبان افراد و یادگیری کودکان ناتوان پرداخته‌اند. همچنین اخیراً پژوهش‌های بسیار محدودی در زمینه طراحی الگوی برنامه درسی تفکر انتقادی در ایران انجام شده است. هرچند به روش‌های متفاوتی به ارائه الگو پرداخته‌اند ولی در کلیه پژوهش‌ها، بیش از هر چیز به روش‌های متفاوتی به اهداف برنامه درسی تفکر انتقادی پرداخته شده است و در تعیین محتوی به منابع مورد نظر بنیانگذاران برنامه فلسفه برای کودکان اکتفا کرده‌اند. علی‌رغم آنکه اکثر پژوهشگران معتقدند که برنامه درسی لبیمن، با توجه به فرهنگ و شرایط اجتماعی کشور خود اوست و با فرهنگ کشور ما چندان سنخیت ندارد و لزوم بومی‌کردن آموزه‌های تربیتی برخاسته از تفکر انتقادی با اهتمام به جایگاه ویژه تفکر انتقادی در مکتب اسلام امری ضروری است^[34]، هنوز هیچ پژوهشی با هدف استفاده از منابع اسلامی و بومی در این زمینه صورت نگرفته است. از این رو پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتبارسنجی برنامه درسی تفکر انتقادی براساس داستان‌ها و تمثیل‌های قرآن کریم انجام گرفت.

در این پژوهش، به‌منظور دستیابی به هدف تحقیق، براساس اهداف شناختی و اجتماعی آموزش فلسفه برای کودکان لبیمن، تفکر انتقادی فاسیونه و اهداف آموزش عالی، اهداف کلی شامل ۱. پرورش روحیه پرسشگری، ۲. پرورش مسئولیت‌پذیری، ۳. تقویت روحیه انتقادپذیری و تحمل عقاید دیگران، ۴. مشارکت در فعالیت‌های گروهی، ۵. تقویت مهارت "خودسنجی و خوداصلاحی"، ۶. پرورش مهارت "رمزگشایی مفاهیم" و "شفاف‌سازی معانی" و ۷. پرورش توان آزمون اندیشه‌ها و "تحلیل استدلال‌ها" استنباط شد، که با یافته‌های پژوهش سجادیان جاعرقی^[5]، کریمیان^[15]، عجم^[35]، محمدی بویا^[13]، محمدی^[36] و فاسیونه^[20] همسو است. در این پژوهش‌ها مشخص شده است که اهداف ۷گانه فوق اهداف ضروری برنامه درسی آموزش فلسفه به کودکان و آموزش تفکر انتقادی هستند. سپس بر مبنای این اهداف و با کارشناسی ۲۰ نفر از متخصصین علوم قرآنی، فلسفه و برنامه‌ریزی آموزشی به‌منظور دستیابی به هدف دوم پژوهش، از میان ۴۰ داستان و ۵۰ تمثیل قرآن کریم ۴ داستان و ۷ تمثیل انتخاب شد. در مرحله بعد براساس اهداف پیشنهادی و رؤس محتوی، روش‌های "بحث گروهی"، "تفحص گروهی" و "پرسش و پاسخ" در اجتماع پژوهشی به‌عنوان راهبردهای یاددهی-یادگیری برگزیده شد که با یافته‌های پژوهش سجادیان جاعرقی^[5]، یوسف‌زاده^[37]، نادری^[3]، عباسی^[38]، مرعشی^[39]، محمودی^[40]، عبداللهی^[9]، مرعشی^[41]، رشتچی^[42]، اسکندری^[43]، مرعشی^[41]، قائدی^[8]، مانوتل^[16]، تاپینگو ترایکیلی^[17]، اکوال^[44]، و هاگمن^[18] همسو

- GSE E J Educ. 2015;3:34-44.
- 20- Facione PA. Critical thinking: What it is and why it counts [Internet]. San Jose CA: Insight Assessment; 2015 [cited 2015 May 21]. Available from: <https://www.insightassessment.com/Resources/Importance-of-Critical-Thinking/Critical-Thinking-What-It-Is-and-Why-It-Counts>
- 21- Thompson C. Critical thinking across the curriculum: Process over output. *Int J Humanit Soc Sci.* 2011;1(9):p1.
- 22- Tabatabai SMH. The balance in interpretation of Quran (al-Mizan fi Tafsir al-Quran). 8th Edition. Qom: Islamic Bookstore; 1972. [Persian]
- 23- Makarem Shirazi N. Beautiful examples of the Qur'an. 1st Volume. Qom: Nasle Javan; 2014. [Persian]
- 24- Taleghani M. Radiation from the Quran. 1st Edition. Tehran: Public Joint Stock Company; 1978. [Persian]
- 25- Javadi Amoli A. The interpretation of man through man. 7th Edition. Elahi Zadeh MH, editor. Qom: Asra'; 2013. [Persian]
- 26- Tabatabai SMH. The stories of the Quran and the history of the prophets in al-Mizan. 1st Volume. 1st Edition. Faal Araghi H, editor. Tehran: Sobhan; 1999. [Persian]
- 27- Tabatabai SMH. The stories of the Quran and the history of the prophets in al-Mizan. 2nd Volume. 1st Edition. Faal Araghi H, editor. Tehran: Sobhan; 1999. [Persian]
- 28- Makarem Shirazi N. Beautiful examples of Quran. 2nd Volume. 3rd Edition. Olyan Nezhadi A, editor. Qom: Nasle Javan; 2012. [Persian]
- 29- Hoseyni H, Ashtiyani MR, Emami MJ, Hasani A, Shojaee H, Abdollahi M, et al. The stories of Quran retrieved from Tafsir Nemooheh of Makarem Shirazi. 11th Edition. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiyyeh; 2016. [Persian]
- 30- Mohammad Ghasemi H. The parables of Quran: Characteristics, goals and its educational effects. Qom: Osveh; 2007. [Persian]
- 31- Lipman M. Thinking in education. New York: Cambridge University Press; 1991.
- 32- Saif AA. Educational psychology: Psychology of learning and instruction. 17th Edition. Tehran: Agah; 2007. [Persian]
- 33- Mehrinejad SA. Adaptation and normalization of California critical thinking skills test. *Adv Cogn Sci.* 2007;9(3):63-72. [Persian]
- 34- Mahroozade T, Shahi B. The study of the educational nature of critical thinking both from the Islamic viewpoint and post structuralism. *Bienn J Manag Plan Educ Syst.* 2013;6(2):45-66. [Persian]
- 35- Ajam AA, Jafari Suny H, Akbary Boornig M. Design blended learning curriculum for higher education based on the Akker pattern. *Res Curric Plan.* 2017;2(26):1-16. [Persian]
- 36- Mohammadi R, Faghizadeh A. Anthropological Foundations of Educational Methods in Quran and Hadith from Social Aspect. *J Edu Doctrine Quran Hadith.* 2016;2(1):1-18. [Persian]
- 37- Yosefzadeh M. Curriculum model peresnt of intellectual skills (critical thinking and crative thinking) for undergraduate curriculum palnning specialise view. *Sci J Eu Res.* 2015;6(23):1-19. [Persian]
- 38- Abbasi M, Pirani Z, Sarmadi MR, Taghvae D. The Effectiveness of Philosophy Education Program for children on Critical Thinking and its Components in female Students. *Iran J Ed Socio.* 2017;1(4):96-103. [Persian]
- 39- Marashi M, Safaee Moghaddam M, Khazami Parvin. A study of the effects of teaching philosophy by using the community of inquiry method on the moral judgment development in fifth grade primary school students of Ahvaz. *Think Child.* 2010;1(1):83-102. [Persian]
- 40- Mahmoodi A, Ali Noroozi R, Najafi M. Property and results of critical thinking from Imam Ali's viewpoint. *Res Islam Educ.* 2012;19(13):93-111. [Persian]
- 41- Mara'shi SM. The dynamics of the research community in children's philosophy education program. *Farhang.* 2009;(69):109-50. [Persian]
- 42- Rashtchi M, Keyvanfar A. Theoretical foundations of the context society as a method for the education of philosophy for children. *J Cult.* 2009;(69):39-58. [Persian]
- 43- Eskandari H, Kiani Zh. Effect of story on increase of philosophizing and questioning skills of students. *J Curric Stud.*

عطا فرمود که کلامش را به گونه‌ای متفاوت برای هدایت نسل جوان به کار بریم، از استاد محترم درس تفسیر موضوعی قرآن کریم که در اجرای طرح تحقیق صمیمانه همکاری نمودند، و از متخصصان محترمی که در نظرسنجی‌ها نهایت همکاری را به عمل آوردند، تقدیر و تشکر می‌نماییم.

تأییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع: موردی از سوی نویسندگان گزارش نشده است.

سهم نویسندگان: جمیله اخوان ملایری (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/روش‌شناسی/پژوهشگر اصلی/تحلیلگر آماری/نگارنده بحث (۷۰٪)؛ محمد سیفی (نویسنده دوم)، پژوهشگر کمکی (۱۵٪)؛ علیرضا فقیهی (نویسنده سوم)، پژوهشگر کمکی (۱۵٪).

منابع مالی: این مطالعه تحت حمایت مالی هیچ سازمانی نبوده است.

منابع

- Meyers Ch. Teaching students to think critically. Abili Kh, translator. 10th Edition. Tehran: Samt; 2014. [Persian]
- Jahani J. A critical evaluation of the philosophical foundations of learning model of Mathew Lipman critical thinking. *J Humanit.* 2002;12(42):35-55. [Persian]
- Naderi E, Tajali Nia A, Shariatmadari A, Seyf Naraghi M. The effect of philosophy for children program on creativity of high school boys in Tehran. *Think Child.* 2013;3(1):91-117. [Persian]
- Mohajeri MK. Critical thinking and the role of story in its development (with objective of religious education of children). *Insight Islam Train.* 2013;10(26):31-53. [Persian]
- Sajjadi Jaghargh N, Ghaedi Y, Amiri M. Curriculum design for teaching philosophy to Iranian children in the first grade of primary school. *Res Philos Educ.* 2014;1(1):64-80. [Persian]
- Fisher R. Stories for thinking. Shahroodi Langroodi SJ, translator. Roshan Fekr F, editor. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies; 2013. [Persian]
- Cam Ph, editor. Thinking stories 2: Philosophical inquiry for children. Bagheri Z, translator. Tehran: Elm; 2007. [Persian]
- Ghaedi Y. Curriculum of philosophy training for children in secondary and high schools. *Farhang.* 2009;(69):83-108. [Persian]
- Abdollahi MA, Mesbahi Jamshid P. A corrective view on the philosophy program for children in platform of transcendent theosophy. *Res Islam Educ.* 2017;25(34):153-83. [Persian]
- Kazemi Z. Investigation of principles of critical thinking in the stories of holy Quran [Dissertation]. Tehran: University Sciences and Education Quran Karim; 2013. [Persian]
- Bahrami Nasir Mahaleh M. Investigation of Quranic literary parables [Dissertation]. Rasht: University of Gilan; 2011. [Persian]
- Kohestani HR, Baghcheghi N, Hekmatpou D. Explaining the experiences of nursing students from humankind to Quran in control of test anxiety. *J Qual Res Health Sci.* 2014;2(4):379-92. [Persian]
- Mohammadi Pouya F, Salehi A. Content analysis of Holy Quran according to the concept of critical thinking. *Biannu J Educ Sci Islam Point View.* 2015;2(3):25-49. [Persian]
- Haj Hosseini M. The explanation of pluralistic ideas in fostering critical thinking and its practical requirements. *J New Thought Educ.* 2015;10(4):95-116. [Persian]
- Karimiyan H, Nateghi F, Seyfi M. The place of critical thinking in Islamic education based on the national curriculum document. *Res Islam Educ.* 2017;25(34):133-51. [Persian]
- Manalo E, Sheppard C. How might language affect critical thinking performance?. *Think Skills Creat.* 2016;21:41-9.
- Topping KJ, Trickey S. Impact of philosophical enquiry on school students' interactive behaviour. *Think Skills Creat.* 2007;2(2):73-84.
- Hagaman S. The community of inquiry: An approach to collaborative learning. *Stud Art Educ.* 1990;31(3):149-57.
- Nordin N, Surajudeen AT. Islamic theoretical model for critical thinking in teaching and learning of Islamic education.

- 46- Omid M, Najafi H, Sobhaninejad M. Evaluating The Curriculum of Islamic Courses Sciences University to Present Some Quality Guidelines. Quart J New Thoughts Edu. 2017;12(4):217-36. [Persian]
- 47- Momeni Mahmoudi M. Curriculum evaluation in higher education. Edu Strateg Med Sci. 2009;2(2):11-12. [Persian]

2008;2(7):1-36. [Persian]

- 44- Ekvall G. Organizational climate for creativity and innovation. Europ J Work Organ Psych. 1996;5(1):105-23.
- 45- Imamjome, SMR, Hajiakhundi Z, Sarmadi MR. The main elements of the curriculum in the theory of education in Paolo Ferreira. Curric Stud. 2011;5(20):142-71. [Persian]